

دوره ۴۸، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۷
صفحات ۴۷ تا ۶۲

چالش‌های حقوق کیفری در مواجهه با اوباشگری تماشاگران فوتبال*

عبدالرضا جوان جعفری

دانشیار گروه حقوق دانشگاه فردوسی مشهد

صادق صفری**

دانشجوی مقطع دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد
(تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۳/۴ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۷/۳/۲۸)

چکیده

به‌طور کلی حضور تماشاگران در رقابت‌های ورزشی پیامدهای مثبت و منفی زیادی دارد. اوباشگری تماشاگران از پیامدهای منفی تماشاگران در ورزش است که رشته ورزشی فوتبال به دلیل حجم بالای تماشاگران، زمینه مساعدی را برای بروز آن فراهم می‌کند. اگرچه اوباشگری تماشاگران بعضاً با عناوین مجرمانه‌ای مانند منازعه، ایراد ضرب و جرح عمدی و تخریب اموال مطابقت دارد، بنا به دلایل حقوق کیفری نمی‌تواند در مواجهه با اوباشگری تماشاگران از تمام ظرفیت و توان خود استفاده کند، به‌طوری‌که اغلب با توسعه مسئولیت کیفری شخص حقوقی (باشگاه‌ها) و توسل بیش‌ازحد به جزای نقدی سعی در مقابله با این پدیده دارد. در پژوهش حاضر ضمن تشریح کلیاتی از نحوه مقابله حقوق کیفری با اوباشگری تماشاگران در فوتبال، به‌طور خاص، مشخصات خاص تماشاگران فوتبال و نیز مشکلات برخورد با رفتار جمعی تماشاگران به‌عنوان مهم‌ترین چالش‌هایی که سبب شده حقوق کیفری نتواند از حداکثر ظرفیت خود برای مقابله با این پدیده استفاده کند، بررسی می‌شود.

کلید واژگان

اوباشگری، تماشاگران، خشونت ورزشی، فوتبال، ورزش.

---

* مقاله حاضر مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی نویسنده دوم با عنوان «ارزیابی سیاست کیفری ایران در قبال خشونت ورزشی (با تأکید بر رشته فوتبال)» است که در بهار ۱۳۹۳ در دانشگاه فردوسی مشهد به راهنمایی آقای دکتر جوان جعفری دفاع شده است.

** sadeghsafari13@gmail.com

مقدمه

در لسان عرف به همه افرادی که برای تماشای یک رشته ورزشی در ورزشگاه حاضر می‌شوند، تماشاگر در معنای عام گفته می‌شود که خصلت بی‌طرفی نسبی بر رفتار آنها غالب است. این گروه که می‌توان از آنها با عنوان «تماشاچی»^۱ یاد کرد، تعصب زیادی روی تیمی خاص ندارند و نتیجه بازی برای آنها اهمیت زیادی ندارد. در مقابل تماشاگر در معنای خاص^۲ که به آنها «تشویق‌گران» یا هواداران^۳ نیز گفته می‌شود، افرادی هستند که به یک تیم یا باشگاه خاص تعصب می‌ورزند و پویایی بیشتری از تماشاچیان عادی دارند (صفری شیرکوهی و زندی، ۱۳۹۱: ۱۴). این نوع تماشاگران، بخشی از زندگی خود را برای تشویق تیم موردعلاقه‌شان اختصاص می‌دهند و تعصب زیادی روی تیم محبوب خود دارند و خیلی سریع تحت تأثیر رفتار جمعی قرار می‌گیرند. این عده از تماشاگران بیشتر تصمیماتی را که داور مسابقه، علیه تیم محبوبشان اعلام می‌کند، ناعادلانه می‌دانند.^۴

به‌طور کلی بقای فوتبال به‌عنوان پرطرفدارترین ورزش دنیا و درآمدهای کلان آن، به حضور تماشاچیان در ورزشگاه‌ها بستگی دارد. تعداد تماشاگرانی که امروزه برای دیدن مسابقات مهم فوتبال به ورزشگاه می‌روند، به‌هیچ‌وجه از لحاظ کمیت با تماشاگران گذشته قابل مقایسه نیست، چراکه براساس شواهد موجود، «در هشت سال اول برگزاری مسابقات جام جهانی، جمعیت تماشاگران، حتی در بازی فینال از پنج هزار نفر تجاوز نمی‌کرد» (ویلیامز و دیگران، ۱۳۷۹: ۷۹). ولی در حال حاضر استقبال از فوتبال مثل گذشته نیست، ورزشگاه‌هایی که امروزه برای فوتبال ساخته می‌شوند، فضایی برای قریب به صد هزار نفر تماشاگر را در نظر می‌گیرند.^۵ پیش‌بینی این تعداد سکو برای تماشاگران فوتبال، اگرچه از منظر کارکردهای مثبتی که برای حضور تماشاگران برشمرده می‌شود، بسیار مفید خواهد بود و موجب جذاب‌تر شدن رشته ورزشی فوتبال خواهد شد باید توجه داشت حضور تعداد زیادی از افراد در یکجا، خطر بالقوه‌ای را ایجاد خواهد کرد که در کنار ناهماهنگی در انجام مسابقه، داوری ناعادلانه، ضعف در برنامه‌ریزی یا کمبودهای ساختاری مجموعه ورزشی می‌تواند سبب بروز احساسات، هیجانات و واکنش‌های نابهنجار تماشاگران به‌صورت شعار، پرتاب اشیاء، فحاشی، آشوب، تخریب ورزشگاه یا آسیب رساندن به دیگران شود (رحیمی و دیگران، ۱۳۸۰: ۴۰).

1. Audience

۲. با توجه به اینکه واژه‌های «هوادار و مشوق» در لسان عرف چندان کاربرد ندارد، از این پس واژه «تماشاگر» در این نوشتار به این نوع از حضار در ورزشگاه‌ها اشاره دارد.

3. Fans

۴. در این زمینه برخی معتقدند هرچه تماشاچیان متعصب‌تر باشند، کمتر قادر به دیدن اعمال و تصمیمات داور به‌طور واقع‌بینانه و منصفانه‌اند (فراست، ۱۳۶۶: ۲۴۷).

۵. در کتابچه جام جهانی ۱۹۹۴ ادعا شده است که تعداد بینندگان جام جهانی ۱۹۹۴ آمریکا ۳۱ میلیارد نفر تخمین زده می‌شود، درحالی‌که در جام جهانی ۱۹۹۰ ایتالیا، ۲۵/۶ میلیارد بیننده تلویزیونی، بازی‌های جام جهانی فوتبال را تماشا کردند (کوپر، ۱۳۸۹: ۲۱). همچنین آمارها حاکی از این است که مسابقه نهایی جام جهانی ۱۹۹۸ را بیش از ۳ میلیارد نفر در سراسر دنیا تماشا کردند (رایلی و ویلیامز، ۱۳۸۴: ۴۲۴-۴۲۳).

رفتار تماشاگران به‌خصوص رشته فوتبال در بازی‌های حساس به‌ویژه شهرآوردها، همواره از دغدغه‌های مسئولان برگزاری این بازی‌ها و جامعه ورزش کشور بوده است. این رفتارها در اغلب بازی‌های مهم، منشأ برخی آسیب‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بوده‌اند. محققان علوم مختلف در کشورهای متعدد برای آسیب‌شناسی رفتارهای نابهنجار تماشاگران تاکنون تلاش‌هایی کرده‌اند. برای نمونه اوباشگری تماشاگران در ورزش از جمله پدیده‌هایی است که از دیدگاه روان‌شناسی اجتماعی و جامعه‌شناسی بسیار بررسی شده و پژوهش‌های زیادی نیز تاکنون در این زمینه انجام گرفته است. نتایج این تحقیقات طی طرح‌های مختلف و در بازی‌های زیادی استفاده شده است، اما هیچ‌گاه نتوانسته‌اند به اهداف مطلوب و موردنظر برسند و اوباشگری تماشاگران در ورزش را ریشه‌کن کنند. ناامیدی از مقابله بنیادین و مؤثر با اوباشگری در تماشاگران فوتبال به‌حدی پیشرفت کرده است که برخی معتقدند «خشونت در تماشاگران فوتبال از بین نمی‌رود، مگر اینکه مسابقه فوتبال را بدون تماشاگر برگزار کنیم» (ایولاسال، ۱۳۷۹: ۳۴۵).

نظر به اینکه باوجود تدابیر کیفری وسیعی (در معنای اعم) که برای مقابله با خشونت ورزشکاران^۱ و اوباشگری تماشاگران در فوتبال اندیشیده می‌شود، هنوز هم شاهد حوادث تلخ و ناگواری در این حوزه هستیم، از این رو می‌توان عدم توفیق در مقابله با این پدیده نابهنجار در ورزش فوتبال را به‌عنوان شکست رویکردهای اتخاذی تلقی کرد. بدین‌سان در پژوهش حاضر این پرسش اساسی مطرح است که اساساً سیاست کیفری در مقابله با پدیده خشونت در ورزش و به‌طور خاص اوباشگری تماشاگران فوتبال با چه چالش‌هایی مواجه است که قادر نیست از تمام ظرفیت و توان خود استفاده کند؟ نگارندگان با استفاده از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و به‌صورت کتابخانه‌ای مطالب این تحقیق را جمع‌آوری کرده‌اند^۲ و در مقام پاسخ به پرسش‌های طرح‌شده، بدو مفهوم و مصادیق اوباشگری تماشاگران در فوتبال تشریح و سپس راهبردهای حقوق کیفری برای مقابله با آن بیان می‌شود و درنهایت چالش‌هایی که سبب عدم کارایی حقوق کیفری در مواجهه با این پدیده شده است، مطرح می‌شود.

۱. مفهوم اوباشگری (هولیگانیزم)^۳

آشکارترین نمونه رفتار خشونت‌آمیز بین طرفداران فوتبال^۴، پدیده‌ای موسوم به اوباشگری است که

۱. در خصوص خشونت ورزشکاران ر.ک: مقاله‌ای با عنوان «چالش‌های حقوق کیفری در مواجهه با خشونت ورزشکاران در فوتبال» که از نگارندگان حاضر در شماره ۹ (زمستان ۱۳۹۳) فصلنامه پژوهش حقوق کیفری به چاپ رسیده است.

۲. در این زمینه نگارندگان ضمن مراجعه به کتاب‌ها، نشریات، پایان‌نامه‌ها، پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی، از تجربیات استادان و پژوهشگران این حوزه، قضات دادسرای ناحیه ۱۹ تهران، رئیس کمیته انضباطی فدراسیون فوتبال و پیشکسوتان ورزش که به‌نوعی در موضوع پژوهش صاحب‌نظر بوده‌اند نیز بهره برده‌اند.

3. Hooliganism

۴. به نظر برخی پژوهشگران، در بین فعالیت‌های ورزشی تنها ورزش فوتبال است که سبب ایجاد اوباشگری به مفهوم مرسوم آن می‌شود (Cashmore, 2010: 218).

امروزه به شکل نسبتاً سازمان‌یافته‌ای در کشورهای صاحب‌نام فوتبال به‌ویژه در اروپا رواج دارد.^۱ هرچند تاکنون تعریف واحدی از این پدیده ارائه نشده است، برخی به طرفداران فوتبالی به‌شدت خشن، اوباشگری می‌گویند (بیگی و مسعودی، ۱۳۸۵: ۸۰) و برخی دیگر معتقدند هولیگان‌یسم یا اوباشگری در فوتبال خشونت سازمان‌یافته‌ی عده‌ای از تماشاگران علیه تماشاگران تیم مقابل است (Spaaij, 2006: 10-11). به‌نظر می‌رسد امروزه از این واژه برای برچسب زدن به رفتارهایی مانند اشکال متفاوت خشونت کلامی و فیزیکی، پرتاب اشیا به افراد، آسیب‌رسانی به وسایل و امکانات باشگاه‌ها و استادیوم‌ها، نزاع و درگیری و حتی نزاع با ابزارهایی مثل چاقو و اسلحه استفاده می‌شود.^۲

برای پدیده‌ی اوباشگری در فوتبال، مصادیق فراوانی می‌توان ذکر نکرد.^۳ برای نمونه در بهمن‌ماه ۱۳۹۰ در کشور مصر شاهد یکی از وقایع بزرگ اوباشگری در فوتبال بودیم. در این حادثه که پس از مسابقه‌ی دو تیم فوتبال «الاهلی و المصری» در شهر «پورت سعید» واقع شد، حداقل ۷۴ نفر کشته و صدها تن زخمی شدند. در پی این حادثه مجلس مصر سه روز عزای عمومی اعلام کرد؛ فدراسیون فوتبال مصر، برگزاری بازی‌های لیگ را تا زمان نامشخصی لغو کرد و سایت فیفا نیز، این روز خونین را روزی سیاه برای تاریخ فوتبال خواند. در خصوص اوباشگری تماشاگران فوتبال در ایران هرچند دامنه‌ی این حوادث در حد کشورهای دیگر نبوده است و نمونه‌ای از اوباشگری تماشاگران که به کشته شدن فردی منجر شود، سراغ نداریم، اما چندین حادثه در تاریخچه‌ی اوباشگری تماشاگران فوتبال ایران به‌خصوص حین بازی‌های شهرآورد تهران به چشم می‌خورد.^۴

۲. راهبردهای حقوق کیفری برای مقابله با اوباشگری تماشاگران

در خصوص حوادث ناشی از عملیات ورزشی، بند «ث» ماده‌ی ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ بدین‌صورت مورد عملیات ورزشی را که به بروز حوادثی منجر شوند، با شرایطی مورد حمایت قرار

۱. از ابتدای به‌وجود آمدن پدیده‌ی اوباشگری تا به امروز، جامعه‌شناسان و محققان علوم اجتماعی هرگز تعریف واحد و ساده‌ای از آن بیان نکرده‌اند، اما فرهنگ لغت وبستر مفهوم این واژه را چنین شرح می‌دهد: این کلمه همچنین در مورد مراسم عبادی فرقه‌ی خشونت‌طلب هندی به‌کار برده می‌شود، بنابراین می‌توان گفت یک واژه‌ی کنایه‌آمیز و در نوع خودش بدنام است (Bodin et al, 2004: 2).

۲. برای این پدیده‌ی ناهنجار در فوتبال علل زیادی ذکر می‌کنند و اغلب آن را نشأت‌گرفته از عوامل اجتماعی می‌دانند. برای مطالعه در زمینه‌ی ریشه‌های اجتماعی هولیگان‌یسم در فوتبال ر.ک: Giulianiotti et al, 1994: 123.

۳. برای مطالعه‌ی تفصیلی در خصوص برخی از مهم‌ترین مصادیق اوباشگری و خشونت در فوتبال که در نقاط مختلف جهان واقع شده است، ر.ک: قاسمی و دیگران، ۱۳۸۸: ۷۸-۶۴. همچنین در خصوص تاریخچه‌ی هولیگان‌یسم در دوره‌های مختلف در انگلیس ر.ک: Dunning, 1999: 132; Murphy, 1990: 38-93. در خصوص خشونت‌های تماشاگران ورزشی در آمریکا ر.ک: Dunning, 1999: 159 و برای مطالعه در خصوص وضعیت هولیگان‌یسم در هلند ر.ک: Giulianiotti et al, 1994: 169.

۴. در این زمینه می‌توان به ۲۵ آبان ۱۳۵۸ اشاره کرد که در جریان بازی دوستانه بین دو تیم استقلال و پرسپولیس، در اواخر بازی و درحالی‌که که نتیجه‌ی بازی یک بر صفر به سود تیم استقلال در جریان بود، طرفداران تیم پرسپولیس به درون زمین بازی هجوم آوردند و بازی نیمه‌تمام قطع شد (کیهان ورزشی، آبان ۱۳۵۸: ش ۱۳۱۵). همچنین در حوادثی که در بهمن ۱۳۷۳ در بازی پرسپولیس و استقلال در ورزشگاه آزادی رخ داد که شاهد هجوم تماشاگران به داخل زمین بازی بودیم.

داده و قابل مجازات ندانسته است و بدین نحو اشعار می‌دارد: عملیات ورزشی و حوادث ناشی از آن، مشروط بر اینکه سبب حوادث، نقض مقررات مربوط به آن ورزش نباشد و این مقررات هم مغایر موازین شرعی نباشد. به نظر می‌رسد با توجه به نص صریح ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی، به هیچ وجه نمی‌توان اعمال خشونت‌آمیز تماشاگران را همانند اعمال ورزشکاران در نظر گرفت و از مصونیت مذکور در این ماده بهره‌مند کرد، چراکه هرچند در متن ماده مذکور به صراحت بیان نشده است که شخص مرتکب الزاماً باید ورزشکار باشد، ولی از ذکر عبارت «عملیات ورزشی» به این نتیجه می‌رسیم که طرفین عملیات ورزشی الزاماً باید ورزشکار باشند. از این رو افعال خشونت‌آمیز تماشاگران رشته‌های ورزشی (حتی اوباشگری در ورزشگاه) باید براساس کلیات و عموماً قانون مجازات اسلامی به خصوص قسمت تعزیرات بررسی شود.

در این زمینه از آنجاکه تماشاگران در رشته‌های ورزشی و به خصوص فوتبال، به صورت جمعی به تماشای رقابت ورزشی می‌روند، از این رو یکی از مهم‌ترین عناوین مجرمانه‌ای که در خصوص اوباشگری تماشاگران، مصداق پیدا می‌کند، «منازعه» موضوع ماده ۶۱۵ قانون مجازات اسلامی است. مطابق این ماده چنانچه عده‌ای (بیش از سه نفر) با یکدیگر درگیر شوند و به یکدیگر آسیب و صدمه‌ای وارد آورند، هر یک از شرکت‌کنندگان در نزاع (اعم از اینکه ضارب یا قاتل شناسایی شود یا نه) به مجازات‌های مذکور در این ماده محکوم می‌شوند. نکته حائز اهمیت در این ماده این است که مقنن صرف دخالت عمدی در نزاع را ملاک قرار داده است نه اینکه ایراد صدمات به عمد حادث شده باشد. از این رو حتی ممکن است مجازات مذکور در این ماده علیه مصدوم نیز اجرا شود. همچنین رفتارهای اوباشگرانه تماشاگران بعضاً می‌تواند با عناوین مجرمانه دیگری مانند ایراد ضرب و جرح عمدی، تخریب اموال عمومی یا اموال اشخاص عادی مطابقت داشته باشد.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود مقنن کیفری ایران مشخصاً برای مقابله با اوباشگری تماشاگران تدابیر خاصی که با شرایط ارتکاب این پدیده مطابقت داشته باشد، پیش‌بینی نکرده و با اینکه فضای ارتکاب اوباشگری در ورزشگاه‌ها با محیط‌های دیگر متفاوت است، برخورد یکسانی مشاهده می‌شود. از این رو به نظر می‌رسد بررسی آیین‌نامه انضباطی فدراسیون فوتبال در این خصوص می‌تواند مفید فایده باشد، چراکه نگارندگان در این پژوهش اولاً حقوق کیفری به معنای اعم را مدنظر قرار داده‌اند و ثانیاً تشبیهات پیش‌بینی شده در این آیین‌نامه در مواردی مشابهت زیاد با آنچه در حقوق کیفری به معنای خاص اعمال می‌شود دارد و ثالثاً به نظر می‌رسد حتی کمیته انضباطی فدراسیون فوتبال نیز در مواجهه با اوباشگری تماشاگران با چالش‌هایی مواجه است و نمی‌تواند از حداکثر ظرفیت خود استفاده کند.

با توجه به اینکه تماشاگران نیز مطابق ماده ۳ آیین‌نامه انضباطی فدراسیون فوتبال، در دامنه شمول این مصوبه قرار دارند، باید دید تدابیری که برای مقابله با اوباشگری تماشاگران اندیشیده شده است چیست. با مرور مواد این مصوبه مشاهده می‌شود که در آیین‌نامه انضباطی برای خشونت تماشاگران دو نوع تشبیه در نظر گرفته شده است؛ برخی از این تشبیهات برای تماشاگری است که اغتشاش کرده و رفتار خشونت‌آمیز از او سر زده است که چنانچه شناسایی شود، علیه همان

تماشاگر به‌عنوان شخص حقیقی اجرا می‌شود و برخی دیگر مربوط به باشگاه و تیم است که به‌واسطهٔ خشونت تماشاگران منتسب به آنها، تنبیهاتی برایشان در نظر گرفته شده است. ویژگی بارز این تدابیر اولاً توسعهٔ مسئولیت اشخاص حقوقی و ثانیاً توسل بیش‌ازحد به جزای نقدی است. برای نمونه از مجموع آرای صادره در کمیتهٔ انضباطی فدراسیون فوتبال، تخلفات تماشاگران در رقابت‌های فوتبال، بیشترین تعداد آرا را به خود اختصاص داده است؛ اما مهم‌ترین راهکار و حربه‌ای که این کمیته برای مقابله با خشونت تماشاگران از آن استفاده می‌کند، جریمهٔ نقدی است (صادقی‌پور و دیگران، ۱۳۸۹: ۷۷). برای نمونه بند ۸ مادهٔ ۲۲ آیین‌نامهٔ انضباطی فدراسیون فوتبال در خصوص تنبیه شخص تماشاگر اشعار می‌دارد: «در صورت حدوث هرگونه وقفه در روند مسابقه، در صورت شناسایی، فرد متخلف که منشأ ایجاد وقفه در جریان بازی گردیده است، به جریمهٔ نقدی تا سیصد میلیون ریال محکوم خواهد شد». همان‌طور که ملاحظه می‌شود، هرچند حداکثر مبلغ جریمهٔ مندرج در این بند بسیار سنگین است^۱ و از این حیث، هیچ سختی با شرایط تماشاگران فوتبال ایران ندارد، ولیکن از این نظر که حداقلی برای میزان جریمهٔ نقدی ذکر نشده است، می‌توان امیدوار بود که شرایط تماشاگر در زمان صدور حکم لحاظ خواهد شد. به‌عبارت‌دیگر با توجه به اینکه بیشتر تماشاگرانی که برای تماشای فوتبال به ورزشگاه می‌آیند، کم‌سواد، مجرد، بیکار و جوان هستند، از این رو در نظر گرفتن چنین تنبیهی برای این قشر از جامعه، نشان از عدم احاطه بر موضوع و روشن نبودن مسئله برای مقنن دارد، چراکه نتایج تحقیقات به‌عمل‌آمده در خصوص وضعیت خانوادگی، معیشت و میزان درآمد تماشاگران فوتبال حاکی از آن است که تماشاگران فوتبال در ایران از لحاظ درآمدی در حد بسیار پایینی‌اند و حتی والدین آنها نیز اغلب در مشاغل کم‌درآمد فعالیت دارند.^۲

مورد دیگری که به تنبیه فرد تماشاگر اشاره دارد، مادهٔ ۲۲ و ذیل بند ۳ است.^۳ مطابق این بند، در صورت شناسایی تماشاگر متخلف، وی به مدت دو سال از ورود به ورزشگاه منع خواهد شد.^۴ شایان ذکر است که این تنبیه در نظر گرفته‌شده نیز با ایرادات جدی مواجه است؛ چراکه اولاً تماشاگران در کشور ما ساماندهی نشده‌اند، به‌نحوی که محل قرار گرفتن تماشاگران بر اساس شمارهٔ

۱. این مسئله سبب شده توسل بیش از حد کمیتهٔ انضباطی به جزای نقدی به‌نحوی باشد که بتوان گفت این کمیته در تأمین هزینه‌های فدراسیون، همانند یک اسپانسر(حامی مالی) عمل می‌کند، چراکه اگر میزان جریمه‌های نقدی این کمیته را در دوره‌ای مشخص، حساب کنیم، درمی‌یابیم که فدراسیون فوتبال از طریق جریمه‌های نقدی کمیتهٔ انضباطی می‌تواند بخش گسترده‌ای از مشکلات مالی خود را جبران کند، بدون اینکه در دسر چگونگی تأمین بودجه را احساس کند.

۲. برای مطالعهٔ بیشتر در این زمینه رک: قاسمی و دیگران، ۱۳۸۸: ۱۸۴؛ محمدکاظمی و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۰۴؛ پاک‌نژاد و درانی، ۱۳۹۰: ۱۲۵.

۳. این بند چنین اشعار می‌دارد: «استفاده از پلاکارد و تابلو برای تحقیر حریفان و مقامات رسمی تیم‌ها، از یک تا شش جلسه بازی بدون تماشاگر را در پی خواهد داشت و هر تماشاگری که عامل و مباشر اصلی این موارد بوده و مورد شناسایی قرار گرفته باشد، تا دو سال از ورود به ورزشگاه‌ها منع خواهد شد».

۴. شایان ذکر است محرومیت تماشاگر متخلف از ورود به ورزشگاه با تنبیهی که برای باشگاه‌ها مبنی بر برگزاری مسابقه بدون حضور تماشاگر در نظر گرفته می‌شود، تفاوت دارد.

بلیت نیست و هر فردی که زودتر وارد ورزشگاه شود، می‌تواند در هرجایی که تمایل دارد مستقر شود؛ ثانیاً برای اخذ بلیت جهت حضور در ورزشگاه، مدارک هویتی افراد بررسی نمی‌شود. از این رو با توجه به ساختار فوتبال ایران، این تنبیه به هیچ‌وجه قابلیت اجرا پیدا نخواهد کرد. مگر اینکه برای رفع این ایراد، فرد خاطی را ملزم کنیم که در مواقع برگزاری مسابقات فوتبال در آینده، خود را به محلی مشخص مانند کلانتری محل معرفی کند^۱ و تا پایان مسابقه در آنجا حضور داشته باشد. در خصوص تنبیهات مختص باشگاه‌ها (اشخاص حقوقی) که در آیین‌نامه انضباطی فدراسیون فوتبال به آنها اشاره شده است. باید اذعان کرد که این تنبیهات بسیار متنوع‌اند. ماده ۲۱ این مصوبه تنبیهاتی را که برای اشخاص حقوقی قابل استفاده است، بیان کرده است^۲ که برخی از آنها برای مقابله با اوباشگری تماشاگران استفاده می‌شود. برای نمونه بندهای ۵ و ۶ و ۷ ماده ۲۲ به پرتاب اشیای متفرقه یا آتش‌زا و انفجاری به زمین مسابقه، هجوم هواداران منتسب به هر تیم به داخل ورزشگاه در زمان برگزاری مسابقه و... اشاره دارند. آنچه در این بندها به‌وضوح قابل مشاهده است، رویکرد اتخاذ شده در آیین‌نامه انضباطی فدراسیون فوتبال برای مقابله با اوباشگری تماشاگران و مبتنی بر تمرکز بر مسئولیت اشخاص حقوقی است. شایسته‌تر آن بود که در هر مورد، تنبیه شخص حقوقی منوط به عدم شناسایی شخص حقیقی می‌شد یا حداقل در صورت شناسایی متخلف، برای شخص حقوقی تخفیف بیشتری قائل می‌شدند. اهمیت این امر وقتی بیشتر حس می‌شود که بدانیم با توجه به عدم سازماندهی تماشاگران تیم‌ها، فرض حضور تماشاگری از یک تیم در بین تماشاگران تیم رقیب، اصلاً بعید نیست.

۳. چالش‌های مقابله با اوباشگری تماشاگران

آنچه تاکنون بدان پرداخته شد، در زمینه راهبردهای حقوق کیفری و تدابیر آیین‌نامه انضباطی فدراسیون فوتبال به‌منظور مقابله با اوباشگری تماشاگران بود که به‌اجمال به این نتیجه رسیدیم که برای مقابله با اوباشگری تماشاگران در فوتبال باید شرایط و عوامل متعددی را در نظر بگیریم تا واکنشی متناسب و کارآمد پیش‌بینی شود.

۳-۱. چالش‌های مرتبط با مشخصات تماشاگران

بررسی ویژگی‌ها و مشخصات تماشاگران فوتبال در اقصی نقاط جهان، حاکی از آن است که

۱. شبیه آنچه در مجازات‌های تکمیلی مندرج در ماده ۲۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ وجود دارد.

۲. تنبیهاتی که ماده ۲۱ آیین‌نامه انضباطی برای اشخاص حقوقی در نظر گرفته است عبارت‌اند از: «تذکر کتبی؛ توبیخ شفاهی یا کتبی با درج در پرونده؛ جریمه نقدی تا مبلغ سیصد میلیون ریال؛ عدم اجازه نقل و انتقال؛ الزام به برگزاری مسابقه بدون حضور تماشاگر؛ الزام به برگزاری مسابقه در زمین بی‌طرف؛ محروم کردن از انجام مسابقه در ورزشگاه خاص یا استادیوم خودی؛ کسر امتیاز؛ تغییر نتیجه مسابقات و بازنده نمودن با نتیجه سه بر صفر؛ اخراج از مسابقات؛ تنزل به دسته پایین‌تر؛ حذف تیم از دوره مسابقات؛ محروم نمودن از دوره مسابقات؛ تکرار مسابقه؛ الزام به استرداد جوایز (مدال، کاپ، وجه نقد)؛ سقوط تیم به رده پایین‌تر در صورتی که در تعهد باشگاه‌ها، شرط سقوط پیش‌بینی شده باشد.»

تماشاگران فوتبال در کشورهای مختلف، ویژگی‌های منحصر به فردی دارند که آنها را از تماشاگران فوتبال در نقاط دیگر جهان متمایز می‌کند.^۱ از این رو تأمل در مشخصات تماشاگران، یکی از چالش‌های حقوق کیفری در مواجهه با اوباشگری تماشاگران را نمایان می‌سازد. برای درک این مهم، با استفاده از نتایج یکی از تحقیقات میدانی^۲ به عمل آمده در این خصوص، به مشخصات تماشاگران فوتبال در ایران از حیث سن، وضعیت تأهل و میزان تحصیلات و شغل اشاره می‌شود.^۳

از لحاظ وضعیت سنی، یافته‌های پژوهش به عمل آمده در این زمینه حاکی از آن است که بیشترین فراوانی تماشاگران مسابقات فوتبال متعلق به گروه‌های سنی نوجوانان و جوانان ماست، به طوری که ۸۳/۹ درصد تماشاگران را افراد ۲۵ سال و کمتر تشکیل می‌دهند^۴ و مابقی بیش از ۲۵ سال سن دارند. همچنین از نظر وضعیت تأهل یافته‌های پژوهش مذکور به عمل آمده در این زمینه حاکی از آن است که بیشتر افرادی که برای تماشای فوتبال به ورزشگاه می‌آیند، مجردند، به طوری که از کل جامعه آماری ۸۴/۶ درصد مجرد و ۱۵/۴ درصد متأهل هستند. در نهایت از منظر میزان تحصیلات و شغل، بیشتر افرادی که برای تماشای فوتبال به ورزشگاه می‌آیند، تحصیلاتی کمتر از دیپلم دارند و اغلب بیکارند. به نحوی که ۷۵/۸ درصد از حجم نمونه را افراد دیپلم و پایین‌تر تشکیل دادند و حدود ۲۵ درصد افراد را تحصیلات دانشگاهی داشتند. در میان جامعه آماری ۲۳/۲ درصد پاسخگویان شاغل بودند، ۲۹/۹ درصد دانش‌آموز، ۲۶/۳ درصد بیکار، ۱۵/۹ درصد دانشجوی و ۳/۹ درصد نیز سرباز بودند (قاسمی و دیگران، ۱۳۸۸: ۱۸۷).

همان‌طور که ملاحظه می‌شود آمارهای ارائه شده حکایت از این دارد که بیشتر تماشاگرانی که برای مشاهده مسابقات فوتبال به ورزشگاه می‌آیند، مشخصات بارزی از جمله مجرد بودن، نوجوان و محصل بودن، بیکاری و درآمد پایین دارند. این ویژگی‌ها به خصوص سن تماشاگران حاضر در ورزشگاه، سبب شده است دست مقنن در به کارگیری تنبیهات مختلف بسته باشد، چراکه با عنایت به سیاست کیفری مبتنی بر تسامح نسبت به اطفال و نوجوانان، استفاده از تمامی ابزار ممکن برای مقابله با اوباشگری تماشاگران امکان‌پذیر نیست.

از مهم‌ترین عواملی که سبب شده است حقوق کیفری برای مقابله با اوباشگری تماشاگران کارآمدی لازم را نداشته باشد، بی‌توجهی مقنن به همین موضوع است. این مسئله سبب شده است سیاست کیفری اتخاذ شده در آیین‌نامه انضباطی فدراسیون فوتبال، برای مقابله با اوباشگری

۱. برای مثال تحقیقات نشان داده است که در فرانسه و انگلیس بیشتر اغتشاش‌ها و اوباشگری تماشاگران مربوط به افراد بیکار، ناتوان از کار یا اشخاصی با خانواده‌های مسئله‌دارند که به سبب فقدان وابستگی خانوادگی یا اجتماعی در صدد کسب هویت از طریق عضویت در باندهای ارادل و اوباش هستند. در اتریش نیز بیشتر هواداران اوباشگر از میان قشرهای پایینی جامعه هستند. به طور متوسط ۲۳ درصد و در برخی باشگاه‌ها تا ۴۰ درصد افراد هوادار ثبت‌شده باشگاهی بیکارند (رحمتی، ۱۳۸۸: ۲۱۷).

۲. جامعه آماری پژوهش، کلیه تماشاگران مسابقات فوتبال بین دو باشگاه استقلال و پرسپولیس در تاریخ ۱۳۸۶/۱/۱۰ (تقریباً هشتاد هزار نفر) بودند.

۳. برای مطالعه بیشتر در این زمینه و ملاحظه شاخصه‌های دیگری از تماشاگران فوتبال ایران از جمله وضعیت خانوادگی، میزان درآمد، سابقه محکومیت، نحوه حضور در ورزشگاه و... ر.ک: محمدکاظمی و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۰۴؛ پاک‌نژاد و درانی، ۱۳۹۰: ۱۲۵.

۴. از این تعداد، ۵۲/۶ درصد ۲۰ ساله و کمترند.

تماشاگران به‌عنوان شخص حقیقی، به‌واسطه بی‌توجهی به این ویژگی‌ها، به سیاستی متروک و غیرقابل استفاده تبدیل شود. ایراد جدی وارد به سیاست کیفری اتخاذی مقنن برای مقابله با اوباشگری تماشاگران در ورزشگاه، در نظر گرفتن جریمه نقدی سنگین برای افرادی با مشخصات مذکور، است که به‌هیچ‌وجه نمی‌تواند کارآمدی لازم را داشته باشد. شایان ذکر است با توجه به عدم تبعیت الگوهای اوباشگری و خشونت تماشاگران در کشورهای مختلف، باید بیش از هر چیز بر مطالعات بومی تکیه کرد، چراکه نتایج تحقیقات متعدد در این زمینه نشان داده است علل بروز اوباشگری و خشونت‌های تماشاگران در کشورهای مختلف یکسان نیست. برای مثال در انگلستان طبقه اجتماعی، در اسکاتلند و ایرلند فرقه‌گرایی مذهبی، در اسپانیا ملی‌گرایی و تکبر قومی، در ایتالیا اختلافات و تبعیض‌های اقتصادی- اجتماعی از عامل‌های مهم و تأثیرگذار در شکل‌گیری معضل خشونت طرفداران فوتبال محسوب می‌شوند. از این‌رو با تفاوت‌هایی که مشاهده شد، نمی‌توان انتظار راه‌حل مشترک برای مواجهه با این معضل را در کشورهای گوناگون داشت. به همین دلیل در کشورهایی مانند ایتالیا، آلمان، هلند و اسپانیا توجه محققان به پژوهش‌های صرفاً بومی معطوف شده است (رحمتی، ۱۳۸۸: ۲۱۷).

۲-۳. چالش‌های مرتبط با کارکرد مثبت تماشاگران

امروزه اهمیت حضور تماشاگران و تأثیرات مثبت آنها در رقابت‌های ورزشی برای همگان آشکار شده است و تماشاگران از ارکان اصلی ورزش محسوب می‌شوند. اهمیت حضور تماشاگران در رقابت‌های ورزشی به‌حدی است که سبب می‌شود ورزشکارانی که خود را در حضور دیگران می‌بینند، حداکثر تلاش خود را در رقابت ورزشی به‌کار گیرند. نتایج تحقیقات در این زمینه حاکی از این است که در رقابت‌های ورزشی عملکرد فرد، تنها از تعامل اجتماعی که میان او و هم‌تیمی‌هایش تأثیر نمی‌پذیرد، بلکه زمانی که ورزشکاری خود را در حضور چندین نفر احساس می‌کند یا زمانی که مورد توجه توده‌ای از تماشاچیان قرار می‌گیرد، هرچند میان او و آنها هیچ رابطه‌ای نباشد، عملکردش تحت تأثیر واقع می‌شود (قدیمی، ۱۳۹۰: ۳۲).

بی‌شک تماشاگران بی‌شمار رشته ورزشی فوتبال از مهم‌ترین عوامل رشد و توسعه این رشته ورزشی‌اند. اهمیت این موضوع به‌حدی است که از تماشاگران فوتبال به‌عنوان یار دوازدهم تیم‌ها یاد می‌شود و همواره مربیان و بازیکنان در مصاحبه‌های پیش از بازی خود، از طرفدارانشان می‌خواهند برای تشویق تیم محبوب خود به ورزشگاه بیایند، پس از انجام مسابقه نیز چنانچه پیروز از زمین خارج شوند، موفقیت را مدیون تماشاگران می‌دانند و آن را به طرفداران خود تقدیم می‌کنند و چنانچه بازنده از زمین خارج شوند، از تماشاگران عذرخواهی می‌کنند و برای جبران آن، به تماشاگران امید می‌دهند.

تماشاگران از طرق مختلف بر یک رقابت ورزشی تأثیر می‌گذارند. تأثیرات انگیزشی تماشاچیان از مهم‌ترین مواردی است که بر سیستم عصبی و سیستم خودمختار تأثیر می‌گذارد و موجب به‌وجود آمدن تغییرات هورمونی و تحریک عضلات، فشارخون، ضربان قلب و غیره خواهد شد. در

این فرایند با افزایش ترشح آدرنالین در بدن، سوخت کافی تأمین می‌شود و ورزشکاران از حداکثر توان و نیروی خود بهره می‌گیرند. این مسئله سبب می‌شود وقتی مهارت ورزشی به‌خوبی یاد گرفته شده است، به سبب فراهم آمدن میزان انگیزه و انرژی لازم، اجرای آن نیز در حضور تماشاچی با کیفیت بهتری همراه باشد. از این رو می‌توان گفت صرف حضور فیزیکی دیگران سبب آزاد شدن انرژی است که در مواقع معمولی آزاد نمی‌شود (آهولا و هتفیلد، ۱۳۷۲: ۵۱۵).

امتیاز میزبانی مسابقات یکی از زمینه‌های تأثیرگذار برای حضور تماشاگران است، چراکه غالب تیم‌ها در بازی‌های خانگی عملکرد بهتری دارند، به همین دلیل تیم‌ها در مسابقاتی که میزبان هستند، ادعا می‌کنند که محکوم به بُرد هستند. میانگین نتایج بازی‌ها نشان می‌دهد که معمولاً از مجموع مسابقات انجام‌گرفته در زمین خودی موفقیت بیشتری نصیب تیم‌ها می‌شود و از مجموع بازی‌های خارج از موطن، میزان باخت بیشتر است.^۱ از این رو برای احتراز از این امر، تیم‌هایی که امکانات زیادی دارند، برای شبیه‌سازی تمرین با شرایط مسابقه در زمین حریف، از اسپیکرهای بزرگ با صدای جَوّ ورزشگاهی که در آن بازی دارند، استفاده می‌کنند و حتی با کشیدن تصویر آدم در سکوی ورزشگاه این امر را به بازیکنان تلقین می‌کنند که شما در معرض حضور دیگران قرار دارید و از این طریق سعی دارند بازیکنان را با شرایط مسابقه هماهنگ کنند تا هنگام بازی در زمین حریف، کارایی خود را از دست ندهند (صفری، ۱۳۹۳: ۱۰۳).

به‌طور کلی کارکردهای مثبتی که برای حضور تماشاگران در ورزش برشمردیم، در زمینه راهکارهای مقابله با اوباشگری تماشاگران را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بدیهی است تنبیه و مجازات تماشاگران یک رشته ورزشی، نیازمند تدابیر و سازوکارهای خاص است و توسل به مجازات‌های معمول برای مقابله با اوباشگری تماشاگران، با توجه به اینکه تماشاگرانی که برای تماشای یک رشته ورزشی به ورزشگاه می‌آیند، سرمایه‌های اصلی ورزش محسوب می‌شوند، کار چندان سنجیده‌ای به‌نظر نمی‌رسد و به‌نوعی با اهداف کلی ورزش منافات دارد. اهمیت حضور تماشاگران در ورزشگاه‌ها موجب شده است که حتی کمیته انضباطی فدراسیون فوتبال نیز، برای مقابله با اوباشگری تماشاگران از تمامی راهکارهای ممکن استفاده نکند و در بسیاری از موارد به جریمه نقدی باشگاه اکتفا شود.

شایان‌ذکر است که تحمیل مسئولیت اعمال تماشاگران بر باشگاه‌ها نیز نیازمند سازوکار و ساختار خاصی است. در حال حاضر با وضعیت فعلی ورزشگاه‌های ایران، انتساب تماشاگران به یک باشگاه تنها بر اساس محل قرار گرفتن تماشاگران تعیین می‌شود که انتساب صحیحی نیست^۲، چراکه همان‌طور که اشاره شد، امکان حضور فردی در میان تماشاگران تیم مقابل و ایجاد اغتشاش، فرض بعیدی به‌نظر نمی‌رسد. در مواردی هم که کمیته انضباطی فدراسیون فوتبال، حکم به

۱. البته این امر در مورد تیم‌های همسطح عینیت می‌یابد و چنانچه یکی از تیم‌ها نسبت به دیگری از جایگاه بالاتری برخوردار باشد، ممکن است این قضیه چندان صادق نباشد.

۲. در بسیاری از احکام صادره از کمیته انضباطی نیز شاهد آنیم که از عبارت «تماشاگران تیم ...» استفاده نمی‌شود، بلکه اشاره می‌شود، «تماشاگران منتسب به تیم ...».

برگزاری بازی بدون تماشاگر و محرومیت تماشاگران از حضور در ورزشگاه می‌دهد^۱، بعضاً از احکام تعلیقی استفاده می‌کند. این نوع تصمیم کمیته انضباطی مبتنی بر مصالح یک رشته ورزشی است. این امر در خصوص تیم‌های پرتطرفاری همچون پرسپولیس، استقلال و ... بیشتر به چشم می‌خورد و استفاده از محرومیت تماشاگران معمولاً به‌عنوان آخرین خربه در نظر گرفته می‌شود.

۳-۳. چالش‌های مقابله با رفتار جمعی تماشاگران

پیامدهای حضور تماشاگران در ورزشگاه‌ها به تأثیرات مثبت آن محدود نمی‌شود، چراکه رفتارهای تماشاگران در ورزشگاه به‌دلیل پیروی از هنجارهای خاص «رفتار جمعی»^۲ بعضاً به بروز نابهنجاری‌هایی منجر شده است که مهم‌ترین ویژگی آن، نداشتن انسجام ساختاری و فقدان نسبی سازوکارهای کنترل اجتماعی است. این ویژگی سبب می‌شود که هرچند افراد تشکیل‌دهنده جمعیت، افرادی موجه و فرهیخته باشند، ولیکن تحت تأثیر فضای ورزشگاه و قرار گرفتن در انبوه بی‌شکل، رفتارهایی از خود بروز دهند که در شرایط عادی موافق چنین رفتارهایی نباشند (فتحی‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۲۹).

درواقع می‌توان گفت حضاری که برای تماشای یک رویداد ورزشی در مکانی جمع می‌شوند، احساس می‌کنند از قدرت فوق‌العاده‌ای برخوردارند و دیگر کسی نمی‌تواند جلوی آنها را بگیرد. در این خصوص برخی معتقدند تماشاگران می‌توانند به‌طور ناخودآگاه بر یکدیگر تأثیر بگذارند. این فرایند را «سرایت رفتاری»^۳ می‌نامند که به معنای انجام ناخودآگاه اعمال و رفتار دیگران است (عبدلی، ۱۳۸۴: ۱۱۴). به‌عبارت‌دیگر از مهم‌ترین عواملی که رفتارهای اعتراض‌آمیز را تسهیل می‌کند، حضور دیگران یا تماشاچیان حاضر در صحنه است. حضور داشتن جمعی از افراد یا دیگران را ناظر و تماشاچی رفتار خود دیدن، روحیه معترضان را تقویت می‌کند و انگیزه آنها را برای کنش‌های جمعی افزایش می‌دهد. وقتی که افراد در یک خشونت جمعی شرکت می‌کنند، تصورشان این است که دیگر بر رفتارهای آنان نظارتی وجود ندارد و پلیس یا دستگاه قضایی نمی‌تواند آنها را شناسایی و کنترل کند. رفتارهای نابهنجار افراد در یک جمع معمولاً دارای ویژگی‌هایی است که سبب می‌شود حقوق جزا برای مقابله با آنها (برای مثال اوباشگری تماشاگران فوتبال) با مشکل مواجه باشد.

اولین ویژگی رفتار تماشاگران، حالت غیرشخصی رفتار افراد حاضر در ورزشگاه است. وقتی شخصی به جماعت می‌پیوندد، هویتش تحت‌الشعاع همین جماعت قرار می‌گیرد و در جماعت مستغرق می‌شود. استغراق شخص در جماعت چنان او را از خودبی‌خود می‌کند که موقتاً از

۱. در زمینه مقابله با اوباشگری تماشاگران برخی معتقدند محرومیت از بازی راهکاری مؤثر و کارآمدی در پیشگیری از رفتارهای ضد ورزشی و مسائل انضباطی است (Morris et al., 2003: 2-6).

۲. رفتار جمعی «Collective behavior» فعالیت اجتماعی است که در شرایط زودگذر و بدون ساختار رخ می‌دهد. رفتار جمعی اغلب عاطفی، غیرقابل پیش‌بینی و اتفاقی است که معمولاً خارج از محدوده فعالیت‌های اجتماعی به‌وقوع می‌پیوندد (ستوده، ۱۳۸۱: ۱۰۸-۱۱۲).

مقتضیات خصوصی خود غافل می‌شود. این فرایند لزوماً نتیجه تصمیم خود فرد نیست، بلکه اقتضای طبیعت جماعت است (کوئن، ۱۳۸۷: ۳۸۴). حالات غیرشخصی افراد در جمع سبب «فردیت‌زدایی»^۱ از او می‌شود. از این رو افراد وقتی در یک جماعت معترض قرار می‌گیرند، کنترل رفتار خود را از دست می‌دهند و در نتیجه آن، رفتارهای خشن و غیرقابل کنترل از آنها سر می‌زند. این رفتار زمانی شدیدتر می‌شود و بیشتر بروز می‌کند که به سبب تراکم زیاد جمعیت معترضان، امکان گمنامی بیشتر باشد (شریفی، ۱۳۸۸: ۱۹-۱۸). پس می‌توان گفت یکی از مهم‌ترین مسائلی که حقوق جزا برای مقابله با اوباشگری تماشاگران باید لحاظ کند، این است که تجمع انبوه جمعیت تماشاگران از مناطق و بعضاً شهرهای مختلف که یکدیگر را نمی‌شناسند، اهرم‌های درونی کنترل و نظارت بر رفتار را تضعیف می‌کند. این گم‌شدگی در میان سایر تماشاگران، به فرد اجازه می‌دهد تمایلات فروخورده هنجارشکنانه خود را بروز دهد و دست به هر کاری از جمله اوباشگری، خشونت و تخریب اموال و امکانات عمومی بزند.^۲

دومین ویژگی رفتار افراد در جمع نیز این است که افراد در جمع احساس گمنامی و ناشناسی می‌کنند.^۳ هنگامی که فرد خود را جزی از یک گروه بزرگ‌تر می‌بیند که در آن رفتار شخصی‌اش چشمگیر نیست، پاسخ‌های عاطفی‌اش بیشتر از قیدوبند رها می‌شود. اعضای جماعت احساس می‌کنند که در بین بیگانگان گم‌شده‌اند؛ ناشناسی به آنها این امکان را می‌دهد که آزادانه‌تر و بی‌پروا تر از مواقع عادی رفتار کنند.^۴ از این رو از گمنامی و ناشناسی خود در میان جمع سوءاستفاده کرده و همه بار گناه اعمالشان را به دوش دیگران و جمع می‌اندازند^۵ (ستوده، ۱۳۸۱: ۱۱۵-۱۱۴). در واقع می‌توان گفت «تسهیل اجتماعی» رفتار افراد در جمع نیز مشکل دیگری است که حقوق جزا را برای مقابله با اوباشگری تماشاگران با چالش مواجه کرده است. به طوری که حضور دیگران موجب تسهیل عملکرد و تشدید کنش‌های تک‌تک افراد می‌شود. حضور در جمع و دیگران را ناظر و تماشاچی رفتار خود دیدن، هر یک از کنشگران را برای بروز کنش‌های جمعی شدیدتر برمی‌انگیزد

1. Deindividuation

۲. به‌عنوان نمونه‌ای از زبان‌های اقتصادی رفتارهای خشونت‌آمیز تماشاگران بازی‌های شهرآورد می‌توان به بازی دی‌ماه ۱۳۷۹ تیم‌های استقلال و پرسپولیس اشاره کرد که ۷۱۵ دستگاه اتوبوس شرکت واحد در این بازی دچار خسارت کلی شدند (رحمتی، ۱۳۸۱: ۴۵).

۳. برای نمونه نتایج تحقیقی در این خصوص نشان می‌دهد افرادی که با لباس‌های ناشناس وارد ورزشگاه شدند، به مراتب بیش از حالتی که با لباس خودشان در حالی که اسامی آنها روی لباسشان نوشته شده بود، اوباشگری از خود نشان دادند (بدر و دیگران، ۱۳۸۴: ۳۳۳).

۴. در واقع نگارندگان معتقدند هم‌رنگی با جماعت از مسائلی است که حقوق جزا برای مقابله با اوباشگری تماشاگران با آن مواجه است و می‌بایست آن را مورد لحاظ کند. ضرب‌المثل «خواهی نشوی رسوا، هم‌رنگ جماعت شو» نیز به همین موضوع اشاره دارد. توزیع مسئولیت نیز از مفاهیمی است که به این موضوع اشاره دارد. برای مطالعه بیشتر در این زمینه رک: مرتضوی، ۱۳۸۶: ۱۵.

۵. در این زمینه برخی معتقدند در جماعت احساس مسئولیت شخص به دلیل گمنامی پایین می‌آید و بعد از خرابکاری جمعی همه بار گناه و مسئولیت را به دوش جماعت می‌نهند. آنان معمولاً به سادگی پشت حجاب گمنامی پنهان می‌شوند و ادعا می‌کنند که گناه از آنان نبوده است و خود را از ارتکاب هر گونه جرمی مبرا می‌کنند (کوئن، ۱۳۸۷: ۳۸۴).

6. Social Facilitation

(شریفی، ۱۳۸۸: ۲۲-۲۱). در واقع افرادی که در ورزشگاه به اعمال خشونت‌آمیز متوسل می‌شوند، وقتی خود را در میان عده‌ای دیگر می‌بینند، احساس می‌کنند که در شرایط بحرانی، دیگران از آنان حمایت می‌کنند، از این رو احساس ایمنی آنان فزونی می‌یابد و به راحتی مرتکب اعمال اوباشگرانه می‌شوند.^۱

سومین ویژگی تلقین‌پذیری بالای افراد در جمع است. اعضای جماعت به دلیل فقدان رهبری تثبیت‌شده، بیشتر بر اساس تلقین عمل می‌کنند.^۲ در این زمینه مشکلی که حقوق جزا برای مقابله با اوباشگری تماشاگران با آن مواجه است، به اصل «سرایت اجتماعی»^۳ در رفتار جمعی برمی‌گردد. مطابق این اصل مهم‌ترین دلیل نقض هنجارهای اجتماعی^۴ توسط جماعت معترض، عامل سرایت است، زیرا وقتی یک یا چند نفر از معترضان، به صورت تکانه‌ای یا آگاهانه، هنجاری را نقض می‌کنند، برای مثال یک مأمور انتظامی را مورد یورش قرار می‌دهند یا شیشه یک ساختمان دولتی را آماج حمله قرار می‌دهند، دیگران نیز نیندیشیده و خودانگیخته با آنان «همنوایی»^۵ می‌کنند. گویی، هنجارشکنی به یک‌باره به هنجار تبدیل می‌شود.^۶ در واقع می‌توان گفت صرف حضور در جمع، افراد را ترغیب به اندیشه و عمل یکسان می‌سازد (شریفی، ۱۳۸۸: ۱۹).

در این زمینه باید اذعان داشت با توجه به مشکلاتی که حقوق کیفری برای مقابله با اوباشگری تماشاگران با آنها مواجه است، به نظر می‌رسد راه‌حل‌های کنترل اوباشگری تماشاگران فوتبال، به لحاظ دشواری‌های مقابله با رفتار جمعی تماشاگران، باید اغلب متمرکز بر تدابیر پیشگیرانه باشد، چراکه هر بهانه‌ای اعم از قضاوت نابجای داور یک مسابقه، باخت تیم خودی و حتی برد آن تیم ممکن است به بروز خشونت و ایجاد غائله و پدیده اوباشگری منجر شود که برای مقابله با آن بی‌شک با دشواری بیشتری مواجه خواهیم بود.^۷ برای این منظور تدابیری از جمله امکان بازبینی حوادث بحث‌برانگیزی که تماشاگران آن را اجحاف در حق تیم خود می‌دانند، مستقر کردن مأموران مخفی در داخل محافل تماشاگران متعصب، استفاده هدفمند از دوربین‌های مدار بسته جهت تلقین حس دیده شدن و در معرض کنترل قرار داشتن به تماشاگران به نحوی که احساس گمنامی نکنند، تربیت نیروی پلیس متخصص برای کنترل رفتار جمعی تماشاگران، مکانیزه کردن فرایند فروش

۱. در این زمینه مفهوم «هیستری جمعی یا جنون جمعی» نیز از مفاهیم مشابهی است که به موقعیتی اطلاق می‌شود که در آن، مردم خویشتن‌داری خود را از دست می‌دهند و به شیوه‌ای برانگیخته و نامعقول رفتار می‌کنند. آنها هنگام وحشت‌زدگی همدیگر را تحریک به وحشت بیشتری می‌کنند (ستوده، ۱۳۸۱: ۱۲۱).

۲. تلقین فرایندی است که فرد با آن، وسیله رفتار می‌شود. به یک محرک پاسخ‌هایی بدهد، بدون آنکه کنترل سنجیده‌ای بر ماهیت پاسخ به عمل آورد. تمایل به پاسخ دادن به محرک بدون آنکه فرد جوانب امر را بسنجد، تلقین‌پذیری نامیده می‌شود (ستوده، ۱۳۸۱: ۱۱۳).

3. Social Contagion

4. Social Norms

5. Conformity

۶. برای مطالعه بیشتر در خصوص مفهوم همنوایی، هم‌رنگی و اقسام آن ر.ک: لطفی، ۱۳۸۱: ۱۹۸-۱۵۹؛ ارونسون، ۱۳۸۲: ۵۲؛ احمدی، ۱۳۸۲: ۹۳.

۷. «سرچشمه شاید گرفتن به بیل چو پُر شد نشاید گرفتن به پیل» سعدی شیرازی

بلیت از طریق اینترنت و ساماندهی سکوها و صندلی‌های ورزشگاه از طریق شماره‌گذاری آنها و ثبت مشخصات تماشاگری که در آن محل مستقر است و ... می‌توانند به کنترل بیشتر رفتار جمعی تماشاگران فوتبال کمک کنند.

نتیجه‌گیری

در جهان امروز، مجموعه‌های ورزشی مراکزی هستند که یکی از پرتراکم‌ترین گردهمایی‌ها و همایش‌های انسانی را برگزار می‌کنند. حضور تماشاگران در رقابت‌های ورزشی می‌تواند دارای پیامدهای مثبت و منفی زیادی باشد. اوباشگری تماشاگران از پیامدهای منفی حضور تماشاگران در ورزش است که رشته ورزشی فوتبال به دلیل حجم بالای تماشاگرانش چه در استادیوم و چه بیرون از آن، زمینه مساعدی را برای بروز آن فراهم می‌کند. در این زمینه اگرچه اوباشگری تماشاگران بعضاً با عناوین مجرمانه‌ای مانند توهین، منازعه، ایراد ضرب و جرح عمدی و تخریب اموال عمومی مطابقت دارد، چالش‌هایی که حقوق کیفری در مواجهه با اوباشگری تماشاگران با آنها مواجه است، سبب شده است برخوردی شایسته و مطابق مواد مذکور نسبت به اوباشگری تماشاگران به عمل نیاید و با وجود مسلم بودن برخی عناوین مجرمانه، اغلب با رسیدگی در کمیته انضباطی فدراسیون فوتبال خاتمه می‌یابد و کمتر شاهد آنیم که این موارد برای رسیدگی به دادگاه ارجاع شود.

در نظر گرفتن ملاحظاتی از جمله ویژگی خاص تماشاگران فوتبال در ایران (نوجوان، محصل، بی‌کار، مجرد، درآمد پایین و...)، اهمیت و نقش مثبت تماشاگران در توسعه ورزش و اینکه اوباشگری تماشاگران بیش از هر چیز تحت تأثیر جو حاکم بر ورزشگاه و محصول رفتار افراد در جمع است، سبب شده حقوق کیفری (به معنای اعم) نتواند از تمام ظرفیت خود برای مقابله با پدیده اوباشگری در تماشاگران استفاده کند. از این رو به ناچار سیاست خاصی را در آیین‌نامه انضباطی فدراسیون فوتبال اتخاذ کرده که بر دو اصل مهم بنا شده است؛ اولین اصل توسعه مسئولیت اشخاص حقوقی است و اصل دوم توسل بیش از حد بر تنبیه جریمه نقدی است. اتکال کمیته انضباطی فدراسیون فوتبال بر این تنبیه به حدی است که به جرات می‌توان گفت این کمیته در تأمین هزینه‌ها فدراسیون، همانند یک اسپانسر عمل می‌کند.

در نهایت با توجه به چالش‌هایی که حقوق کیفری در جهت مقابله با پدیده اوباشگری تماشاگران در فوتبال با آن مواجه است، باید گفت که یک راهبرد کارآمد و موفق برای مقابله با اوباشگری تماشاگران الزاماً نباید صبغه کیفری و سرکوبگرانه داشته باشد، نکته‌ای که متأسفانه در قانون‌گذاری‌ها و سیاست‌های کیفری تاکنون مغفول مانده و مورد بی‌مهری قرار گرفته است. از این رو پیشنهاد می‌شود مقرون به صرفه‌ترین راه‌حل‌ها در این زمینه استفاده از تدابیر پیشگیرانه است، چراکه به لحاظ ویژگی‌هایی که برای رفتار جمعی تماشاگران برشمردیم، امکان به‌کارگیری تدابیر سرکوبگرانه حقوق کیفری در این حوزه به نتایج مطلوب منتهی نخواهد شد. از این رو تدابیری از جمله امکان بازبینی حوادث بحث‌برانگیز، مستقر کردن مأموران مخفی در داخل محافل تماشاگران متعصب، استفاده هدفمند از دوربین‌های مدار بسته به منظور تلقین حس دیده شدن،

تربیت نیروی پلیس متخصص برای کنترل رفتار جمعی تماشاگران، مکانیزه کردن فرایند فروش بلیت از طریق اینترنت و ساماندهی سکوها و صندلی‌های ورزشگاه از طریق شماره‌گذاری آنها و ثبت مشخصات تماشاگری که در آن محل مستقر است، بهبود امکانات رفاهی ورزشگاه‌ها، توجه به نقش نخبگان ورزشی، رسانه‌ها و تبلیغات، نقش جامعه‌شناسان، روان و واحدهای فرهنگی باشگاه‌ها می‌تواند به کنترل بیشتر رفتار جمعی تماشاگران فوتبال کمک کند.

منابع

الف) فارسی

۱. اسمسلسر، نیل (۱۳۸۰). *تئوری رفتار جمعی*، ترجمه رضا دژاکام، چ اول، تهران: مؤسسه یافته‌های نوین و نشر دواوین.
۲. اهلولا، اسو؛ هتفیلد، براد (۱۳۷۲). *روان‌شناسی ورزش با رویکرد روانی اجتماعی*، ترجمه رضا فلاحي و محسن حاجیلو، چ اول، تهران: سازمان تربیت بدنی.
۳. ایولاسال، ژان (۱۳۷۹). «رویکرد جرم‌شناختی به خشونت در ورزش (بחי در زمینه جرم‌شناسی عملیات ورزشی)»، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، *نشریه تحقیقات حقوقی*، ش ۲۹ و ۳۰.
۴. بدار، لوک؛ دزیل، ژوزه؛ لامارش، کوک (۱۳۸۴). *روان‌شناسی اجتماعی*، ترجمه حمزه کنجی، چ چهارم، تهران: ساوالان.
۵. پارسامهر، مهربان؛ ترکان، رحمت‌الله (۱۳۸۹). «بررسی عوامل مؤثر بر هواداری افراد از تیم‌های فوتبال لیگ ایران»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره دوازدهم، ش ۳.
۶. پاک‌نژاد، محسن؛ درانی، کمال (۱۳۸۸). «رفتارهای تهاجمی تماشاگران فوتبال و علل روانی و اجتماعی آن»، *نشریه رشد و یادگیری حرکتی-ورزشی*، ش ۳.
۷. جان بزرگی، ابراهیم (۱۳۹۰). «عوامل روان‌شناختی مؤثر بر بروز رفتارهای تخریبی جمعی (موردکاوی تماشاگران فوتبال)»، *فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی*، ش ۲۷.
۸. جوان جعفری، عبدالرضا؛ صفری، صادق (۱۳۹۳). «چالش‌های حقوق کیفری در مواجهه با خشونت ورزشکاران در فوتبال»، *فصلنامه پژوهش حقوق کیفری دانشگاه علامه طباطبائی*، سال سوم، ش ۹.
۹. حاج‌بیگی، محمدرضا؛ مسعودی، احمدرضا (۱۳۸۵). «خشونت و پرخاشگری در فوتبال و راهکارهای کنترل آن»، *فصلنامه امنیت*، سال پنجم، ش ۲۱.
۱۰. رایلی، توماس؛ ویلیامز، مارک (۱۳۸۴). *علم و فوتبال*، ترجمه عباسعلی گایینی، فتح‌الله مسیبی و محمد فرامرزی، چ اول، تهران: کمیته ملی المپیک.
۱۱. رحمتی، محمدمهدی (۱۳۸۱). *بررسی جامعه‌شناسی عوامل مؤثر در خشونت و پرخاشگری در ورزش فوتبال*، پایان‌نامه دوره دکتری جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
۱۲. ----- (۱۳۸۳). «بررسی اعتبار تجربی تئوری ناکامی-پرخاشگری، تماشاگران فوتبال شهر تهران»، *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*، سال چهارم، ش ۱۴.
۱۳. ----- (۱۳۸۶). «تأملی جامعه‌شناسانه بر تجاری شدن ورزش»، *نشریه حرکت*، دوره ۳۲، ش ۳۲.
۱۴. ----- (۱۳۸۸). *جامعه‌شناسی خشونت ورزشی*، چ اول، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۱۵. ----- (۱۳۸۲). *بررسی پرخاشگری و خشونت در ورزش فوتبال*، رساله دکتری علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
۱۶. رحمتی، مهدی؛ محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۸۲). «بررسی عامل‌های جامعه‌شناختی خشونت و پرخاشگری تماشاگران فوتبال (مطالعه موردی شهر تهران)»، *فصلنامه المپیک*، ش ۲۴.
۱۷. رحیمی، قاسم؛ امیرتاش، علی‌محمد؛ خبیری، محمد (۱۳۸۰). «بررسی مدیریت ایمنی در ورزشگاه‌های فوتبال کشور از دیدگاه تماشاگران، بازیکنان و مدیران اجرایی»، *مجله پژوهش در علوم رفتاری*، ش ۴.
۱۸. ستوده، هدایت‌الله (۱۳۸۱). *روان‌شناسی اجتماعی*، ویرایش دوم، چ ششم، تهران: آوای نور.
۱۹. شریفی، رضا (۱۳۸۸). «بررسی ابعاد روان‌شناختی خشونت‌گرایی جمعیت اغتشاشگر و روش‌های تأثیرگذاری بر آن»، *فصلنامه مطالعات بسیج*، سال دوازدهم، ش ۴۵.

۲۰. صادقی‌پور، حمیدرضا؛ رهنما، نادر؛ جعفری، علی؛ رهنما، آمنه (۱۳۸۹). «مسائل انضباطی دوره ششم لیگ برتر فوتبال ایران»، فصلنامه پژوهش در علوم ورزشی، ش ۲۸، پاییز.
۲۱. صفری شیرکوهی، مهدی؛ زندی، محمدرضا (۱۳۹۱). «مطالعه جرم‌شناختی خشونت‌گرایی تماشاگران فوتبال»، فصلنامه دانش انتظامی، سال سیزدهم، ش ۴.
۲۲. صفری، صادق (۱۳۹۳). *ارزیابی سیاست کیفری ایران در قبال خشونت ورزشی با تأکید بر رشته ورزشی فوتبال*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد.
۲۳. عبدلی، بهروز (۱۳۸۴). *مبانی روانی - اجتماعی تربیت بدنی و ورزش*، چ اول، تهران: بامداد کتاب.
۲۴. فتحی‌نیا، محمد (۱۳۸۹). «آسیب‌شناسی برنامه‌های ورزشی تلویزیون از نظر نحوه پرداختن به ناهنجاری‌های رفتار تماشاگران فوتبال»، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، سال هفدهم، ش ۴.
۲۵. فراست، روبن، ب (۱۳۶۶). *روان‌شناسی ورزش*، ترجمه عیدی علیچانی و مهوش نوربخش، چ اول، تهران: نشر سازمان تربیت بدنی.
۲۶. قاسمی، وحید؛ ذوالاکتاف، وحید؛ نورعلیوند، علی (۱۳۸۸). *جامعه‌شناسی ورزش؛ وندالیسم و اوباشی‌گری در ورزش فوتبال*، چ اول، تهران: جامعه‌شناسان.
۲۷. قدیمی، بهرام (۱۳۹۰). *ورزش در شهر تهران*، چ اول، تهران: جامعه و فرهنگ.
۲۸. کوپر، سایمون (۱۳۸۹). *فوتبال علیه دشمن*، ترجمه عادل فردوسی‌پور، چ چهارم، تهران: چشمه.
۲۹. کوئن، بروس (۱۳۸۷). *مبانی جامعه‌شناسی*، ترجمه و اقتباس عباسعلی توسلی و رضا فاضل، چ هجدهم، تهران: سمت.
۳۰. محمدکاظمی، رضا؛ شیخ، محمود؛ شهبازی، مهدی؛ راسخ، نازنین (۱۳۸۶). «بررسی علل آشوب تماشاگران فوتبال پس از شهرآورد بزرگ ایران (از دیدگاه تماشاگران)»، فصلنامه پژوهش در علوم ورزشی، ش ۱۷.
۳۱. مرتضوی، شهناز (۱۳۸۶). *روان‌شناسی اجتماعی*، چ اول، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
۳۲. ویلیامز، جان؛ دانینگ، اریک؛ مورفی، پاتریک (۱۳۷۹). *کندوکاوی در اوباشی‌گری در فوتبال*، ترجمه و تلخیص حسن افشار، چ اول، تهران: نشر مرکز.

ب) انگلیسی

33. Bodin, D, Hcas, S Robcne, L (2004). *Hooliganism, On Social anomie and Determinism - Champ Penal miscn Ligne le 6 Feverier 2006 URL*, pp1-11 .
34. Cashmore, Ellis (2010). *Making Sense of Sports*, Routledge.
35. Dunning, E (1999). *Sport Matters (Sociological studies of sport, violence and civilization)*, London and New York: Simultaneously published in the USA and Canada by Routledge.
36. Giulianotti, R, Bonney, N, Hepworth, M (1994). *Football, Violence and Social Identity*, London and New York: Simultaneously published in the USA and Canada by Routledge.
37. Morris, L, Sallybanks, J, Willis, K, Makkai, T (2003). *Sport, Physical Activity and Antisocial Behaviour in Youth*, Australian Institute of criminology, 249, 1-6.
38. Murphy, P, Williams, J, Dunnin, E (1990). *FOOTBALL ON TRIAL*, Spectator violence and development in the football world, London and New York, Simultaneously published in the USA and Canada by Routledge.
39. Paaiz, R (2006). *Understanding Football Hooliganism*, Vossiuspers UvA - Amsterdam University Press.